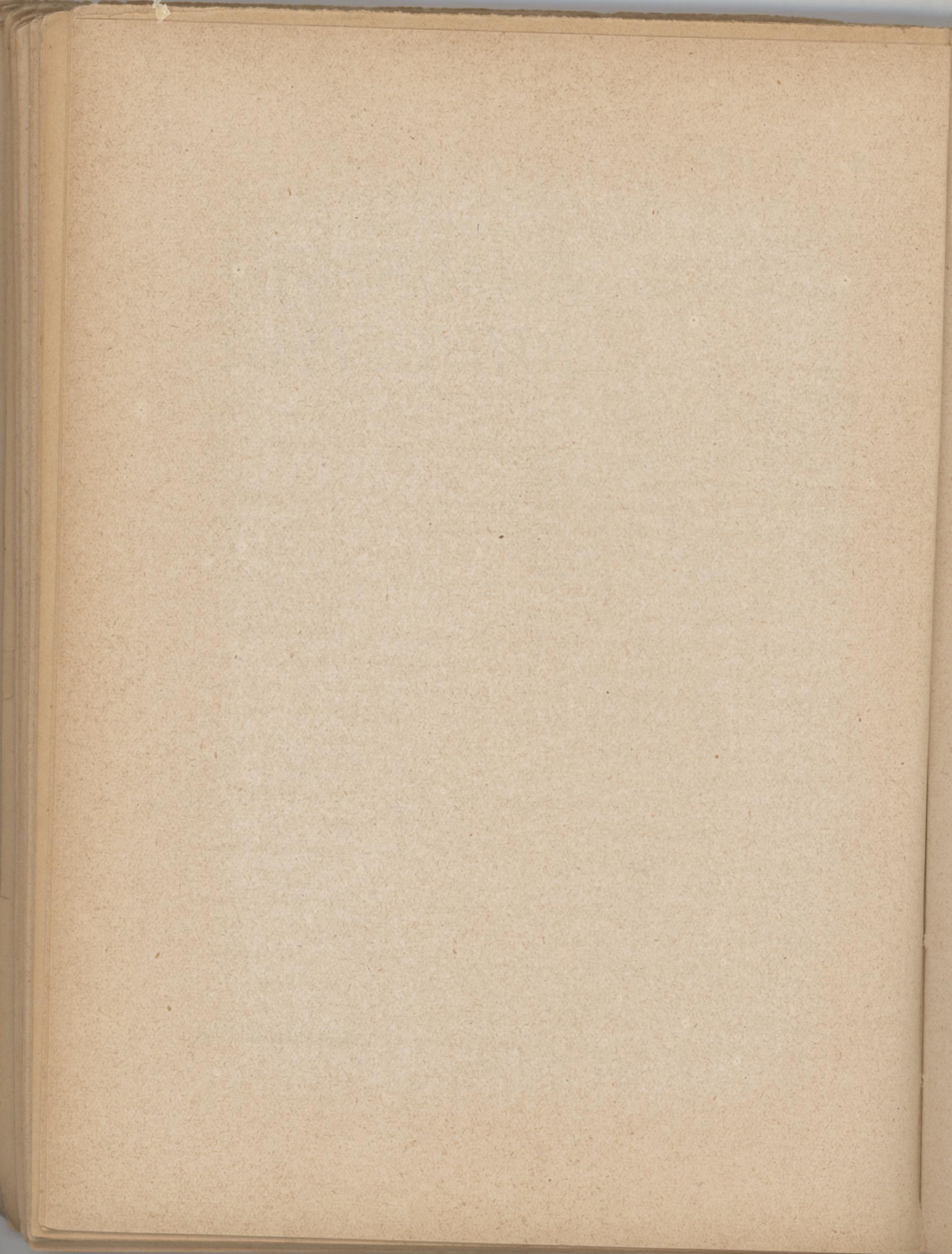

О. СЛІСАРЕНКО

КАМІННИЙ ВИНОГРАД

ОПОВІДАННЯ

А ХОНСЬКОМУ шосе з ранку до вечора крешуть камінь каменярі. Край дороги, над купами сірого каменю, схиляються голови в драних башликах і хитаються в такт ударів.

Невковирні буйволи та флегматичні ішаки збивають білу вапняну куряву над шляхом, та каменярські очі звикли до неї, і молотки, не вгаваючи, крешуть камінь на дрібні шматки, щоб вимостити шлях од старого Кутаїса кудись на південь, може, до казкового Ерзеруму, а може, до пишного Тегерану, в країну золота, едвобів та самоцвітів, де, певно, немає убогих поденщиків, огрядних глинтаїв-підрядчиків та блискучих інженерів, ласих на вбогі копійки каменярів.

Там десь у Тіфлісі, а може, у далекій холодній Москві, люди в блискучих гудзиках накреслили плана цього шляху, визначили на цілі десятки років копійчаний заробіток поденщика й п'ють собі добряче вино з гарними русокосими дівчатами у розкішних московських духанах...

Не діло поденщика про це думати, та думки сами лізуть під драний башлик. Десь-же починається та нипочка, на кінчику якої прив'язано поденщика-каминяра, і, певно-ж, хтось могутній, як бог, держить її й смикає, коли треба. Не підрядчик то і не інженер, адже-ж вони улесливо кланяються губернаторові, як

той проїздить шляхом у блискучому ландо в оточенні охорони. Та й над губернапором є вищі — міністри й цар... Так вже світ збудовано. Споконвіку були царі й поденщики. Одні можно-владно смикали за ниточку, а другі покірно ворушили руками й ногами, почнісінько як ті дешевенькі ляльки в старого Шалви на базарі за Ріоном... І чи краще жилося колись поденщикові, того не певен молодий Сандро. Отож будував колись цар Давид фортецю й церкву на горі коло Кутаїса. Певно й тоді напрудили поденщики чимало мозолів, і не один загинув із попращеними кістками під камінними брилами... Та загинув і цар той у Ріоні, тікаючи од пурок... А вже коли царське життя таке, то про поденщикове шкода й думати...

Сонце, як червоний язик, вилизавши блакитну парілку неба, ховалося за поламаними зубами гір. Молотки на шоси замовкали, і розпечене каміння стигло під свіжим диханням долини. Десь у тумані клекопав каламутний Ріон, розбиваючи свій тисячоліпний гнів об гостре каміння, а руїни фортець і церков на його берегах лежали німі тисячоліпною німотою.

Колись ласі на золото аргонавти хижими очима оглядали привабливу Колхиду, згодом християнська Візантія закидала свої сітки на цей край, посилаючи своїх будівничих будувати церкви й фортеці та прикрашати холодні мури спругими аскетичними орнаментами. Вони, ці будівничі, малювали на стінах святих із непомірно великими очима та з цибапими анемічними тілами кастрапів, незадапних продовжувати людський рід. Вони були взяли виноградне гроно — одвічний символ повнокровного буйного життя — і закували його в сірий камінь християнської морали...

Мертвий камінний виноград прикрашав спіни, а живий виноград бував вином на берегах старого Ріона.

Спомнені поденщики з Хонсвкого шосе пленталися до Купайса. Сандро ступав бадьоро попереду й про спочинок не думав. Він ще не виснажив свого піла, як його старші товариші, що ціле життя своє довбають камінь. Юнак нещодавно прийшов із глухого гірського селища, вигнаний до міста безпросвітньою нуждою. Він оселився в сараї, коло духана свого земляка Джорданії, під самісінькою горою Давида. Вгорі — руїни фортеці й собору, а внизу — убога хижка з дерев'яною вивіскою. Зверху на вивісці ламаною руською мовою виведено: *«Захади любезнай»*, а знизу арабесковою вяззю, незрозумілою чужинцям, написано: *«Пурі гвіно»*, що означає — «хліб і вино». Тисячолітня культура Грузії скромно пропонує стомленому подорожньому хліб і вино, а руська культура, занесена сюди п'яними офіцерами й чиновниками, сплюгавлена салдатською казармою, вигукує кабацько-льокайським написом: *«Захади любезнай»*. І коли перша своїм візантійським аскетизмом кам'янить живий виноград життя, друга топче його казенними чобітьми...

Сандро не знав руської мови, і його серцю промовляло традиційне «пурі гвіно» обіцянкою відпочинку, коли він повертався з роботи.

Зараз утома не брала його дебелиго піла, і він, чим обійти гору, легкою ходою попроспував через неї. Добравшись до руїн, він сів на камені, з якого видно Ріон і шлях поруч із ним.

Гори заволокалися вечеровою димкою, і Сандро замріявся. Та за хвилю він скочив із каменю й пильно почав вдивлятися на шлях, що звивався сірою смугою

внизу. По шляху їхала міська «лінейка» й незабаром зникла в куряві. Сандро тільки й міг помітити фігуру офіцера й жінчину, що вбранням нагадувала Ніну...

В першу хвилю він ладен був сприбнути вниз, наздогнати «лінейку» й на власні очі пересвідчитись у всьому, але швидко оп'ямився. «Не може того бути, — заспокоював він себе, — Ніна - ж сьогодні обіцяла очікувати на нього у міському саду... Адже-ж вона вірить його чесним намірам... От тільки прохи заробить, а там...

Ці думки заспокоїли Сандра, та не надовго. Спускаючись до духану, він пригадав, що батько Нінин не дуже ласкаво поспавився до нього на минулому тижні, а днем пізніше Сандро, зайшовши до Ніни увечері, бачив у кімнаті офіцера, що за шклянкою вина весело розмовляв із Ніниним батьком. Ніни не було дома, а батько холодно зустрів парубка й відказав дразливо:

— Нема й скоро не прийде...

Тепер од цих згадок гаряча кров приливала до голови. «А що, коли Ніна слухала ту розмову, сховавшись десь за дверима, і сміялась із нього, вбогого поденщика?» Та Сандро заспокоїв себе. Певно, Нінин батько шукає підряду на дрова для полку й задовбрює офіцера. Він - же знає, що старий і встає й лягає, мріючи про підряд, бо дожився до цурки... Та, проте, Сандро розпитує Ніну, сьогодні в міському саду про все...

Прийшовши додому, Сандро нашвидку причепурився, по-святочному вбрався й легкою ходою вийшов на вулицю, такий молодий і бадьорий, немов цілий день висидів у холодку коло духану, слухаючи засмучену зурну й сердитого барабана. Недарма - ж його нарід виплекав образ справжнього чоловіка, як невтомного вояки,

непохитного в своїх чесногах лицаря, що не схибтиб лицарства скаргою на свою долю...

— Го-го! Сандро! — почув він раптом, і знайомий чув'ячник переп'яв йому шлях.

— Певно, Джорданія не поскупився сьогодні на склянку вина для земляка?

Чув'ячник тиснув руку Сандрові й озирає його з ніг до голови.

— Дивлюсь і не пізнаю! Ідеш, як князь, що пропив цілого карбованця в духані над Ріоном!..

Сандро почував себе ніяково. Садок був зовсім близько, а тут цей балакучий знайомець, що, певно, скоро не одчепи́ться. Намагаючись бути ввічливим, парубок відказав:

— Глузуєш із бідного поденщика!.. — І хоч сказав так, та йому приємна була ця влєсливість.

— Я не глузую, ти, насправді, не такий сьогодні, як завше!..

Вони наближались до садка, а знайомець, не одсп'яючи, розповідав про якісь свої пригоди. Його не слухав Сандро, шукаючи когось очима й не знаходячи. На призначеному місці Ніни не було, а якісь гімназисти б'юкалились і іржали, як молоді жеребчики. Сандрові захотілось піти й надавати їм ляпасів.

— Е, та ти, я бачу, когось шукаєш? — весело спитав чув'ячник.

— Ні, то я просто дивлюсь на людей... Кого я можу шукати? — знизав плечима Сандро, удаючи байдужість.

— А коли нема кого шукати, то ходім, вип'єм по склянці вина; і, боячись, що Сандро одмови́ться, додав: — я частую.

Одмовипись було ніяково, і вони завернули в темний заулок. Сандро слухав балаканину свого знайомця, але не розумів ні слова. Він думав про своє, але думки його були сплутані, невиразні й мінливі й ні до чого певного не приводили.

У непривіпному помешканні духану Сандро понуро пив вино, втупившись у кінчик столу, а бесідник без угаву говорив, і слова його лопотіли в ушах, як нудний осінній дощ у листі.

— Чув? Меленідзе хоче дочку віддати за офіцера...

Ці слова батогом стробнули по Сандрові. Але в Меленідзе було дві дочки, а тому він із надією в голосі спитав:

— Яку саме?

Чув'ячник хитро усміхнувся, допив вино із шклянки й, ніби не чуючи запитання, казав далі:

— Я, — каже Меленідзе, — нічого не пожалію, аби півьки мати такого зятя, а вже підряд на дрова поді, напевно, буде мій... Я, — каже, — хочу бачити офіцершею свою Ніну...

Сандро не дав кінчити чув'ячникові. Він із силою ударив кулаком по столу. Шклянки та пляшки підскочили вгору і з дзеньком посипалися на долівку. Ніхто не встиг опам'ятатись, як поденщик вискочив із духану й побіг вулицею, збиваючи прохожих.

Він швидко йшов, не знаючи, куди йде, і зупинився півьки на Давидовій горі. Свіжий нічний віпрець ступив спітніле чоло, і Сандро сів на камені, сам скам'янілий.

Коротка ніч швидко промайнула, і ранок застав Сандра на руїнах. Він сидів на камінній плиті й стомлено дивився на виноградні грона, різьблені на камені

рукою старовинного майстра. Камінний виноград спочили тисячолітні дощі й віпри, як спочилася віками холодна, змислова християнська мораль...

Раптом Сандро скочив. Немов електричний ток пройшов через його тіло. Він схопив уламок каменю й швигнув його у зруйнований мур.

— Уб'ю, — сказав він якось надто просто, і сам, видимо, здивувався. — Уб'ю, — повторив він і усміхнувся, як людина, що розв'язала трудне завдання.

Стародавні закони предків ожили в ньому й прощили пізніші культурні нашарування і повнокровної Еллади, і аскетичної Візантії, і салдатсько-чиновницької Москви.

Більше Сандро не вагався. Спокійно, не хапаючись, пішов він до духану Джорданії й, забравшись у куток, заснув. Було свято, і робота не кликала своїм каменем.

Об обіді п'яні голоси з духану розбудили Сандра. Він підвівся на своєму ліжку і з радістю відчув, що сон не вплинув на його рішення, а, навпаки, в голові склався якось мимоволі план. У Джорданії він візьме грубого саморобного пістоля, що висить у кімнаті на стіні. Порох і кулі в шухляді сполу. Над вечір піде Сандро до садиби Меленідзе, де, напевно, буде офіцер. Треба, щоб він неодмінно був, бо Сандро хоче застрелити прилюдно, не ховаючись, як злодій.

По обіді купався в Ріоні, і холодна гірська вода освіжила тіло. Назад повернувся бадьорий і шуткував із Джорданією, немов нічого особливого не прайлося. Як же випало йому самому залишитись у кімнаті, він зняв пістоля й заховав його під одержу. Жменю пороху він всипав у кешеню, а замість кулі довелося взяти велику олив'яну пломбу. Адже-ж йому все-одно не

преба було більше однієї кулі. Пломба була велика й не влазила в дуло, тому Сандро мусів обспругати її ножем, а обспругавши, поклав у кешеню разом із порохом.

По цьому він вийшов із дому, немов на прогулянку, а насправді подався до старої покинутої каменоломні й, переконавшись, що його ніхто не помітить, почав старанно ладнати зброю. Він добре вишарудив одинокє дуло пістоля, продув капсуль і насипав пороху. Поводитись із зброєю йому було не первина, і, надівши блискучого пістона на капсуль та спустивши попихєнєвку курка, він заховав пістоль у кешеню.

Ніколи ще Сандро не почував такої рівноваги й певности в собі. Він, твердо ступаючи, попроспував на гору, маючи намір полежати в холодку під плющем, але вже на горі він змінив своє рішення й прилучився до юнаків, що грали в орлянку на кам'яних плихах руїн. Гра захопила Сандра, і він не помічав, як летів час. Тіні попроху випягалися, і спека спадала. Юнаки сміялися й шуткували, а як випадало кому поряд кілька разів програсти, над невдалим грачем сміялися, і молодечий регіт наспроював Сандра на жарпливий лад.

Але раптом Сандро стрепенувся й мовчки передав поваришеві монету, що хотів підкинути вгору. Його вразив знайомий сміх за руїнами. Так могла сміятися тільки Ніна. Звідти-ж було чути голоси мужєвєкє й жєночє — видимо, весєла компанія, роблячи святєкову прогулянку, розташувалась на плихах або на напівзруйнованому фортеційному мурові за руїнами собору.

Товариші здивовано стежили, як Сандро повернувся й, нічого нікому не сказавши, розмірено заступав у той бїк, з якого чувся сміх і голоси.

За його руїнами підозріння справдилося. Ніна сиділа в гуртку офіцерів і панночок. В компанії весело розмовляли, їли виноград і сміялися.

Ніна, немов відчувши наближення Сандра, повернулася в його бік і дивилася широкими зляканими очима, забувши покласти виноградне гроно, що держала, частуючи офіцера. Потім вона нахилилася до знайомого Сандрові русьвого поручика й щось сказала пошепки. Той знизав плечима, подивився на Сандра і встав. Сандро наблизився кроків на п'ять і, зводячи курок у кешені, пильно стежив за офіцером.

В компанії заворушилися. Дехто підвівся, дехто із здивованням дивився по на поручика, по на Сандра. Всіх охопила якась неясна привога.

— Чого тобі треба? — спитав офіцер, і в голосі його прозвучала непевність.

У відповідь Сандро мовчки вийняв пістоль з кешені й мовчки націлився. Ніна істерично вигукнула й закам'яніла. За її криком, як за сигналом, вибухнув постріл, і русьвий поручик, кумедно одкинувши ногу, сів на землю, а потім перекинувся голічерева.

Зчинився галас. Офіцери кинулися до Сандра, вихопивши револьвери, та той стояв, не рухаючись і не наміряючись пікати. Непотрібний більше пістоль ваявся на землі.

Офіцери щось істерично вигукували, примаючи зброю наготові, але близько до Сандра не підходили. А він стояв, втупившись у пруп забитого суперника, і ніби не помічав ні галасу, ні загрозливо направленої на нього зброї.

Тимчасом з офіцера зняли кіпеля й оглядали груди, Рани ніде не було. Військовий лікар, що був у компанії,

звелів принести води з рівчака, а сам, приклавши ухо до грудей, уважно слухав.

Всі допитливо стежили за лікарем, але той нічого не говорив. Коли принесли воду, лікар помочив груди й приснув у обличчя забитому. Офіцер глибоко зідхнув, кліпнув очима й заворушився.

Ніна, стоячи осторонь, зробила рух уперед до поручика, але раптом зупинилася.

— Куди вас поранено? — спитав лікар.

Офіцер, не розуміючи, дивився на людей і, тільки за хвилю оп'ямившись, промовив:

— Мене, здається, не ранено... він промахнувся...

Сандро, оточений тепер публічними міліціонерами, при цих словах стрепенувся. Як? Він, найліпший на всю округу стрілець, промахнувся? Та ще й на такому віддаленні?

Ніна з німим запитанням тепер дивилася на лікаря, а той, помітивши це, сказав:

— Поручик знепритомнів... Сильне нервово зворушення... йому треба спочити...

Сандро блідий, спискуючи щелепи, перевів свій камінний погляд на Ніну.

Ніна після слів лікаря розгублено-ніяково дивилася на поручика, що за допомогою товаришів приводив до порядку свій одяг. За хвилю уста їй неприродно вигнулися, і вона, з огидою одвернувшись од свого нареченого, розспавляючи слова, спитала лікаря:

— Виходить, геройський пан поручик до смерти перелякався?

Лікар нічого не відповів, а тільки розвів руками, мовляв, як хочете, так і розумійте.

Офіцер якось непевно, злякано шарпнувся до Ніни,

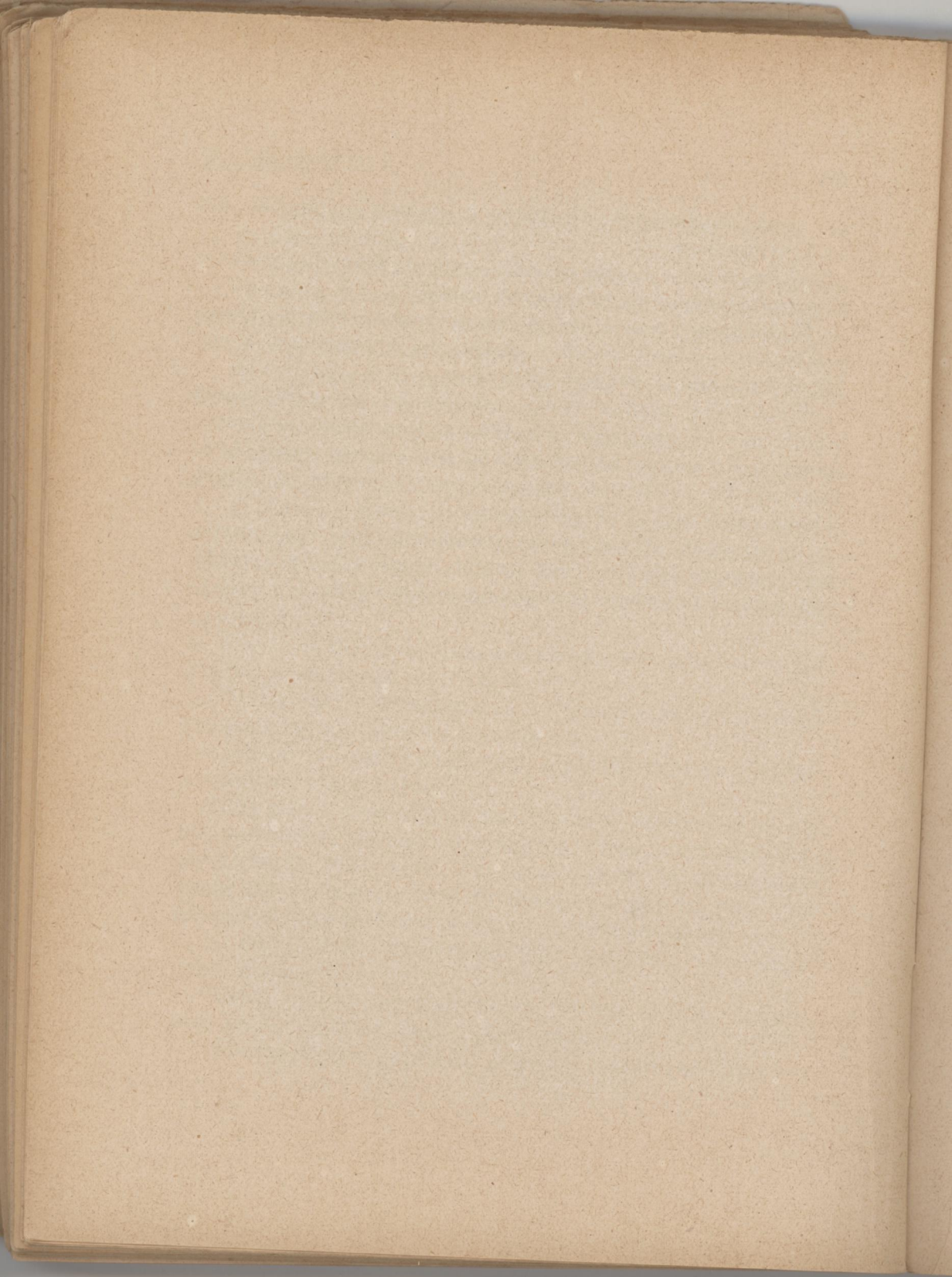
та вона подивилася на нього з такою зневагою, що той зупинився.

— Ге-рой!.. — кинула саркастично Ніна поручикові і, круто повернувшись, пішла геть.

Проходячи повз Сандра, вона подивилась на нього поглядом, повним жіночої ніжності й гордощів, а він, як зачарований, стежив за нею.

За кілька кроків Ніна зупинилася на одну лише мить, немов про щось згадавши, і кинула поденщикові виноградне гроно, що весь час не пускала з рук. Ловкою рукою гірського легеня Сандро піймав виноград, живий виноград із берегів старого Ріону...

І коли міліціонери з наказу офіцера прусили Сандра, вивертаючи кешені, і на камінь випала куля з свіжо обрізаними ребрами, Сандро не пожалкував...

ГЕО ШКУРУПІЙ

СТРАШНА МИТЬ

ІРЕЛЬ, дай мені твою руку, Мірель! — сказав Самуїл Мазур, просягаючи через столик свою руку до неї.

Її волосся, блискуче, як кришталі ву-гілля, впало їй на скроні, відтіняючи бліде, мов крейда, обличчя, що на ньому ніби передсмертно зупинилися широко розплющені очі. І коли вона поклала свою руку на руку Самуїла Мазура, претя постаті із довгим обличчям, жива постаті колись розспріяного Олекси Кревича, що марою манячила за їхнім столиком, гостро дивилась на них, наче стверджуючи своєю присутністю велику таємницю минулих подій.

На протилежній стіні залі від столика, що за ним сиділо цих проє відвідувачів, висіли великі дзигарі. Час біг, мов божевільний. Крізь дим і п'янливі випари випиналися химерні постаті, обличчя потвір, вигуки й наспирливі тремпливі звуки першої скрипки. І, коли погляд потрапляв на дзигарі, стрілки що-разу ніби перестрибували. Осб де можна було розправитися з часом, одпинаючи в нього одразу по півгодини.

Хіба буває, щоб люди верпалися з того світу?

І от тепер, у сп'янілому куреві папірос, манячили привидами: колись розспріяний Олекса Кревич, недобитий Самуїл Мазур і недогвалтована єврейська дівчинка Мірель.

Вони всі живі, але в них усіх мертві обличчя, заморожені погляди, повільні, хитливі рухи. Вони в гостях

у сучасності. Дим спогадів запуманює їм мозок, і люди, що оточують їх, здаються мерцями, які повиходили з поміщицьких садиб, міських палаців та з непр південного моря.

— Чудесна зустріч! — сказав Олекса Кревич, дивлячись на Мірель та Самуїла. — Знову зійшлося зачароване коло, і подорожні зустрілися на одному із шляхів. Пам'ятаєш, Самуїле?..

...І тупа музика віпром вдерлася між слова розмови й химерно переплутала їх із шумом дерев, що хиталися в осінній мряці.

Вітер шумів у голих вітах каштанів. Чорне небо придушило темрявою пустельні вулиці міста. Будинки мовчазно шкірилися камінням і тихо охали від раптових поспрілів рушниць. Іноді в темряві вулиць з'являлася боязка постать перехожого й зненацька зникала в якому-небудь під'їзді. Тільки на вокзалі, серед бруду й покидьків, люди гуртками боролися із смертю, вмираючи від голоду й сипняка. Люди в марах верзли загадкові й жахливі візерунки, і запечені вуста вигукували прокльони, викликаючи на герць бога й сатану. І коли вони, стомлені передостанніми муками, змовкали, в нічну пишу блискавично врізалися навіжені поспріли, і луна від них нагадувала роздрапованого звіря.

Тсс!.. Осб висадило пробку із пляшки шампанського... Осб друга... Трепя... Ціла дюжина...

Пах!.. Пах-пах!.. Пах!..

Раптовий тупіт ніг розбуркав пустельні вулиці. Орда людей бігла, перестрибуючи через рівчаки, спотикаючись об камінці, гогочучи, висвистуючи й спріляючи навмання наперед себе. А спереду бігло двоє зацькованих найбагородніших звірів, що ще ніколи не

зазнавали такого полювання. Найбагородніші були людьми. Дві пари ніг несамовито бігли в темряву вулиць, і страшне полювання, як морочний середньовічний карнавал, посувалося вперед вулицями заляклого міста.

Олекса Кревич і Самуїл Мазур, зацьковані ордою білих мисливців, бігли світ за очі, кидаючись із перевулку в перевулок, захопано оглядались, пронизуючи поглядами спрашну чорну лавину, що з гуркотом невпинно насувалася на них. Одна мить — і їх може не спати... Мить одна — і найбагородніші звірі можуть сховатися в місбких сховинах, але для цього потрібна мить. І не лише часу, але, так-би мовити, всіх вимірів; мить, що складається із всіх маленьких обставин життя й смерті. З дрібнички, що менша за будь-яку одиницю виміру і яка, можливо, знаходиться навіть в іншому вимірі. Така мить мусить зійти з усіх прибун надлюдських можливостей, щоб підставити ніжку білій орді мисливців.

Олекса Кревич та Самуїл Мазур — підпільники.

На таких звірів полювати найприємніше. Вислідити в сховищі, потім обережно викурити такого звіря на вулиці й поді можна розпочати веселу розбещену гонимву за людиною, від якої млосно спискається серце, напружуються нерви, захоплює дух. Це найприємніша розвага між грабунками, погромами, піяцтвом, а особливо між справжніми боям із чорною масою колишніх рабів. Страшний карнавал із вигуками й пострілами посувався далі. Вже стомилися мисливці, а ще більше найбагородніші звірі.

Самуїл Мазур спіткнувся. В темряві з розгону хтось вдарився об нього, і Самуїл Мазур почув, як чиїсь руки

вже обхопили його, але тут з'явився Олекса Кривич, і білий мисливець, захитавшись од несподіваного удару, м'яко, як шмапок м'яса, звалився на брук.

Найблагородніші побігли далі.

Якась зупинка сталася в лавах білої орди. Хвилинний сполох зупинив її біг, і переслідувачі топталися на місці, на момент забувши про полювання.

Олекса й Самуїл кинулися в перевулок, вони на кілька хвилин перегнали мисливців. Це була мить, що могла їх урятувати. Вони кинулись до першого під'їзду, але зачинена залізна брама одразу відкинула їх на кілька кроків. Вони побігли до другого, третього під'їзду, але скрізь будинки були неприступними фортецями. Вони металися, як у клітці, але порятунку не було.

Нарешті, важкі удари об залізо брами гучно залунали перевулком. Олекса Кривич що-си́ли бив руками й ногами в браму одного з під'їздів. Мертва пиша відповідала в перервах на ці гучні вдари.

Одчай і страх перед гонитвою впрое збільшували силу зацькованих людей, і, коли-б у залізної брами були нерви, вона зламалася-б, відчувши їхнє передсмертне напруження.

— Відчиніть!..

Регіт, гогокання й кілька пострілів, що блиснули при вході в перевулок, були відповіддю на цей одчайний крик.

Білі мисливці знову потрапили на слід благородного звіря.

Кинувшись ще до кількох під'їздів, Олекса й Самуїл знову побігли вздовж вулиць.

Що почуває зацькований звір? Про що він може думати? Він чує лише, як у грудях колошиться серце,

і мозок розриває настирлива думка: «втекти, втекти...»

Темінь переходила в очах у якесь жовте марево, і очі могли бачити якісь іскри, що вибухали й розпливалися в повітрі. Ноги робили божевільні швидкі рухи, але, здавалося, що все стоїть на місці, і людина, прив'язана мопузком до чорної хмари, падає ногами в повітрі.

Кам'яна велич мовчазних будинків випиналася оперними декораціями, і не було ні одного режисера, який би керував експромтною виставою. Декорації нахилилися, знову відходили геть у чорне небо. І землетрус поспірів, здавалося, звалить ці кам'яниці на голови втікачів.

— Сюди, Самуїле!..

— Сюди, Лесю!

І знову захеканий, божевільний біг, вигуки й поспіри білої орди.

Місто вмерло, страх задушив, мешканців, і може, лише привиди відважатъся пройти покрівлями й дахами будинків, бо навіть дим у димарях заляк, і небо, проковтнувши останній подих, муруго заспигло в чавунні хмари, що їх, мабуть, не розжене й сонце.

А на вокзалі жінки й діти, дядьки худі, як кістяки смерті, вмирали в багні й покидьках у вошивому дранті. Серед трупів бродили голодні собаки й гризлися, як вовки, за одгризену ногу або руку якого-небудь нещасливця. І в темне небо заходили тихі зойки, плач дітей і останній дим із грудей померлих од пифу душ. В одному кінці вокзальної площі стояв вантажний автомобіль. Кілька жовнірів у погонах кидали на нього трупи померлих і, як новий Харон, одвозили їх у безвість

Офіцер керував служками по тойбічного життя, і перевіз не коштував ні копійки.

Як колоди, кидали жовніри померлих людей у грузовик, і кістки рук або ніг відповідали хряском у знак чи то задоволення, чи протесту.

Мертві жінки холодними руками, що скорчилися в останньому спражданні, тягнули з собою напівживих дітей. І бувало, що зціплені руки двох найбагатродніших істот не могли роз'єднати Харонові служки.

Гудок автомобільної сирени віддавав останню честь жителям землі, і врочистий хрип машини заміняв жалібний спогін плакальниць за померлими душами.

А гонитва серед безлюдних вулиць привала далі.

Сильний вітер, що гуркотів бляхою на покрівлі й тонко скиглив між голими віпами самотніх дерев, шумів у вухах упікачів. Вони вже вибігли на вокзальну площу.

Самотня, огненна орбіта вокзальних дзигарів ненажерливо глянула на них і ніби посміхнулася, здригнувшись велетенськими спілками.

Самуїл Мазур і Олекса Кревич поміпили спереду себе чорну масу грузовика й піні людей, а позаду готали білі мисливці.

Ще кілька кроків — і вони відчули під ногами щось м'яке, як людські животи. Вони поглянули на землю й застигли від жаху. Потурбовані мерці обурено схопили корчіїними руками їх за ноги й потягли до себе. Було таке вражіння, ніби вони спіткнулись.

Олекса Кревич і Самуїл Мазур із розгону впали на купу ще теплих прупів. Мисливці з криками пробігли повз них.

— Гей, хто там! — голосно сказав молодий офіцер, начальник мисливців, зупинившись близько грузовика.

Назустріч до нього підійшов офіцер, що керував потойбічним транспортом. Група захеканих гончих опочив їх. Самуїл Мазур заспиг, припискуючись до одного з трупів. І раптом він відчув, як щось дрібне поповзло по ньому, ніби труп заворушив пальцями, щось відшукуючи в нього на тілі.

Потім він зрозумів і здригнувся від огиди. Воші з трупів повзли йому в вуха, ніс, у рот, у вічі, але він ніби заспиг, він боявся поворушити навіть пальцем. Усе його тіло одчайнно свербіло. Це була ще нечувана мука. Острах смерті й огида від паразитів.

— Тут пробігло двоє чекістів! — сказав молодий офіцер, віддаючи честь.

І ці слова гострим камінням посипались на втікачів.

— Ні, ми нікого не бачили! — відповів другий офіцер. — Може, вони побігли кудись убік.

Розчаровані мисливці відійшли від грузовика. Молодий офіцер, начальник мисливців, задумливо пішов поміж трупами. У Самуїла Мазура забилося серце, як у лихоманці, і йому здавалося, що воно стукає гучно, як молоток, і що навіть вокзальна будівля лунами відповідає йому. А молодий офіцер, останній шляхетний мисливець, якого батько й навіть дід не полювали на таких благородних звірів, як він, жорстко драпувався незадоволеним почуттям невдалого полювання.

Підошва його чобота поволі наступила на пальці лівої руки Самуїла Мазура й зникла в темряві.

У цю мить огняна орбіта дзигарів лавиною насулася на Самуїла Мазура, жартуючи вистромила чорні язика стрілок і показала одинадцять годин — мить, що після неї кінчається вечір, і починається ніч, — одну мить.

Самуїл Мазур знепритомнів.

Вітер загуркотів бляхою покрівлі, шугнув кудись по-між самотні дерева, жалібно проскиглив і вщух...

Музика, що лунала в сферах над хмарами, під степею, над головами людей, з волі диригента увірвалася. Жалібно вереснула скрипка, і останній дух вийшов із флейти.

Брязкіт шклянок, тарілок і людський гомін знову змішалися з куравом залі. Служки з блідими обличчями мерців запанцювали з пляшками вина й серветками в руках серед столиків. П'яні обличчя потвір безглуздо дивилися в невідому просторін.

Олекса Кревич налив у шклянки вина й продовжував далі:

— Білогвардійський офіцер і жовніри побігли кудись убік до вокзалу! Я бачив, як тебе, Самуїле, взяли за ноги й руки двоє жовнірів і кинули поверх трупів на грузовик. Ти, мабуть, був непритомний, і я боявся, чи не вмер ти часом. Коли грузовик од'їхав, я вибрався з купи мерців і зник із вокзалу.

Бліда Мірель, не одриваючись, дивилася на Олексу Кревича. Вона напружено заспигла, і їй важко було дихнути. Олекса одразу випив цілу шклянку червоного, як кров, вина.

— Коли я прийшов до пам'яті, — заговорив Самуїл Мазур, — я побачив себе серед мерців. Усе тіло мені страшенно свербіло. Я пригадав, що було раніше, і зрозумів, що мене везуть, як мерця, на грузовику, щоб поховати в якій-небудь ямі. Грузовик у цей час страшенно гуркотів і підіймався вгору якоюсь пустельною вулицею. Я обережно зсунувся з купи мерців

і впав на брук. Ніхто цього не помітив. Грузовик поїхав далі. Але нема, як кажуть, лиха без добра,— я ніколи не хворів сипняком.

— Я теж!— відповів Олекса Кревич, і всі проє знову випили червоного, як кров, вина.

Мірель, ніжно почервонівши, як крізь матове скло може червоніти маленький вогник, зробила непомітний рух рукою. Жінкам завжди треба менше говорити й більше прислухатися. Але хто сприймає жінку, коли вона доконче хоче говорити? І Мірель почала тихим голосом, що лився, як спрумок, а в папетичних місцях ставав, дзвінким, водоспадом.

Оркестр спаранно виводив «Баядерку».

— Як це все дивно! Здається, що все це було ще вчора, і все так раптом змінилось. І це нове здається якимсь сном. І ти, Самуїле, — примара і ти, Лесю, ніби привид. Ви прийшли з якоїсь далекої дороги, і це — випадкова зустріч. Люди заблудилися у пустелях своїх власних почувань, і хіба мені або кому іншому розворушити, наприклад, Самуїла?..

... Слова перепліталися з музикою кохання, і здавалося, що Мірель співає увертюру великої жагуче-напруженої пісні. І ця пісня, як швидкий птах, лине над містом і оселями.

І в гірких од муки місцях збираються дощові хмари, що загрозливо скупчуються над містом.

Ось прогуркотів грім, і над містом пронеслася велика злива.

Бурхливі потоки води повимивали цеглу пропугарів, асфальт та з кам'яних кубиків брук. Вода річками пронеслася горбатими вулицями, і тепер усе блищало, а повітря посвіжішало й запахло бадьорим холодом.

Після зливи непомітно, як кажан, налетів вечір, і раптом із вікон будинків, з віприн і згори, з великих огняних куль вдарило світло, заблищало в ще мокрих протуарах жовтими плямами, тьмяно заблискало в тепер чорному листі каштанів.

Двері кафе і вечірніх крамниць прочинилися, випускаючи струмки світла та різні пахощі наїдків. По бруку цокали підкованими копитами коні, деренчав трамвай. Вулицею швидко пронісся автомобіль, осліплюючи своїми огняними пашами лихтарів, і зник за рогом. З пивної видерлася музика й скоро притягла до себе пристрасними й млосними звуками «Баядерки» юрбу напівобідраних людей. Світло віприн било їм в обличчя, освітлюючи раптом блискучі очі або освітлюючи посмішку на обличчі й затемнюючи все останнє.

Темні постаті прохожих вривувалися в смуги світла й зникали, як тіні, панули, розпливалися.

Вулиця міста знову ворушилась, веселилась, заздрала, спраждала. Якийсь приглушений шепіт висів у повітрі, що зненацька розривався вигуком або криком.

Крізь юрбу, що стояла біля пивної, запружуючи вулицю, спаранно продиралась якась постать чоловіка. Смуга світла на момент освітила його обличчя, що з нього виразно висpromився прохи зігнутий ніс і чорні очі, затемнені якимсь дивовижним вражінням, що ніби назавжди зафіксувалося в його погляді. Чоловік був молодий, це було видно з його напруженої, прохи нервової ходи. Його голову прикривав фетровий капелюх, а ввесь він щулився в спареньке сіре пальто, ніби йому було холодно. Ліва рука його щось підпримувала на лівому боці грудей коло серця. Нарешті, він продерся крізь юрбу й пішов далі.

З затемрених місць, із-за каштанів, часто виринали постаті жінок, залишаючи по собі вражіння чогось несподіваного, як землетрус, як несподівана хвиля, що лишає після себе дивовижні пахощі квітів і поту.

Чоловік пройшов ще кілька кроків і повернув до лави під каштанами. Тут він сів, відкинувшись усім тілом на спинку. З його грудей видерся довгий видих, ніби він був дуже втомлений. Його голова трохи хиталася на шиї, як у півсонного, і це, мабуть, примусило його спертися на руку.

Чоловік не поміпив: у другому кінці лави в темноті сиділи люди. Від них лунали спримане сопіння й видихи: люди пулилися один до одного. Розмова, тиха, як шерех листя, лунала від них, і важкі слова застрягали в повітрі:

— Навіщо?... Не можу... Навіщо так?... Це безглузда...

Слова шипіли шелестівками й прорізали повітря зловісним свистом, що нервував і зворушував якимсь неприємним почуттям. Чоловік мимоволі чув їх і також мимоволі почав прислухатись, бо шипіння слів гіпнолізувало й тягло до себе розбуркану увагу.

— Ні!.. Розіб'ється... Це страшна мука... Серце...

При останньому слові чоловік затремтів, ніби в нього була пропасниця, і ще більше зіщулювся. Так він просидів кілька хвилин. Потім він підвів голову й обвів поглядом вулицю.

Люди розмовляли, а чоловік сидів, щось підприймаючи лівою рукою біля грудей. Його погляд напівсвідомо обійшов освітлені електрикою вітрини й мимоволі зупинився на парадних дверях будинку.

Світло електричного лихтаря вдарило в них, і блискучий промінь особливо спаранно зупинився на білій

бляшаній табличці. Чоловік прочитав написане й раптом, напівприпомний, одкинувся на спинку лави; з грудей у нього видерся тяжкий стогін замордованої людини. Люди, що сиділи на лаві в кінці, змовкли від несподіванки. А електричний промінь ліхтаря все грався на бляшаній табличці.

Там було написано: «Лікар М. Блях. Сердечні хвороби».

Чоловік ще сильніше притиснув руку до грудей. Він важко дихав. І тепер, коли він знову поглянув на табличку, в його чорних темних очах на момент блиснула іскра зненависти. Дві пари очей, що належали людям, які сиділи в кінці лави, напружено дивились на нього. Це був якийсь дивний суб'єкт, і він мимоволі викликав зацікавлення. Дивовижне його поведіння, його постань із рукою, притиснутою до грудей і весь його вигляд, що нагадував мешканця старовинного гетто — все це притягало увагу, і чоловік це відчував на своїх нервах. Він ще трохи посидів, як злочинець, боячися своїм швидким відходом викликати яке-небудь підозріння. Він несамохіть поводився так, ніби за ним хтось стежив, а він старанно уникав свого мисливця.

Коли музика перестала грати, він неохоче підвівся з лави, ніби досі слухав її, а тепер тут було нічого робити, і навмисно сприманою ходою пішов провулком далі повз освітлені віприни та ліхтарі, що кидали плями колбору роз'явленої рани.

То з'являючись, як несподіваний привид в електричному світлі, то зникаючи в тінях каштанів, так він дійшов до ресторану на розі вулиці. Тут юрба була ще більша. Звощики з криком та лайками пробивалися крізь наповн, трамваї деренчали ще настирливіше.

Наповп дуже неохоче давав дорогу. Тут знову слухали тієї самої музики.

Настирлива «Баядерка» розкладала мозок на частини, примушуючи думку поринати в якусь теплу воду або розтоплений жир, що перемішувався з якимись фантазіями.

Четвертий вимір знайдено й час переможено. Можна було пересуватися в часі так само, як і в просторі. Ввесь наповп знаходився десь в іншому вимірі, а не туп на вулиці. Він наче спав, стоячи на ногах, і тільки нові перехожі, що зіштовхували з місця, примушували полохати сон.

Чоловік підійшов до наповпу й зупинився. Він ніби не мав сили пробитися через таку силу людського м'яса.

Музика примусила його зажмурипись.

І раптом в його уяві захвилювалося море. Сонце сліпуче розбивало своє проміння об хвилі, що вилітали на піщаний жовтий беріг і тихо ричали, як звір, що пеститься під сонцем. Небо було блакитне, море зелене, а пісок жовтий — і ніяких інших відтінків, як на дитячій акварелі.

Чоловік із силою втягнув повітря в легені, йому чогось запахло динями, виноградом і кавунами. Ще напівсонний він почав обходити наповп, не маючи відваги пробитися крізь його спіну.

Швидко він очунав і знову схопився рукою за груди: це була якась дивна звичка.

Він перейшов на другий бік вулиці: туп було менше людей; пройшовши кілька кроків, йому захотілося сісти під каштаном.

— Самуїл!..

Покликав якийсь жіночий голос, і йому здалося, що цей голос лунав звідкись із безвісти, із далекого туманного минулого.

— Самуїл!.. Самуїл Мазур!..

Він здригнувся й ще міцніше припис руку до грудей. Ні, це не омана. Це кликали його. Так. Це-ж він, Самуїл Мазур. Він повернувся й віч-на-віч зустрівся з дівчиною, трохи худорлявою, маленького росту. З-під чорного капелюха на нього дивилися широкі, як безвість, як неминучий вир, очі. Він дивився в них, як зачарований, і не міг сказати навіть слова. І його важко було вимовити. Треба було для цього дуже великого напруження, бо в світі коїться стільки подій!.. А іноді, щоб збагнути тільки одну, треба цілого життя.

І така маленька річ, як серце, може розірватися, і така річ, як мозок, може заплутатися у несподіваних тенетах, і така, як думка, облетіти віки й не повернутися назад. Бувають такі випадки, що нагадують катастрофу, коли здається, що провалюється світ, або коли цей світ, якийсь несподіваний і незнаний, вириває миттю із безвісти. Від таких несподіванок можна вмерти, не вимовивши навіть слова, але воля й звичка стримувати своє почуття — це соломинка, що не дасть захлинутися у ньому.

Самуїл Мазур стояв і дивився, і йому здавалось, що він дивиться в саме небо, що блакить роздерлася, і його погляд тепер пірнув в істину, але глибоку й чорну.

І він довідався, що там нема ніякого раю, що його заповідав Адам, а що там спраждання й радості і багато більше спраждання, ніж радості. О, ні — рай, де блукають грішники-думки, де, як змії, іскриться своєю лускою почуття й повзе в безвість.

Самуїл Мазур не міг зворухнутись, він скам'янів; його воля мусила перемогти, бо інакше він повинен був умерти...

Нарешті він схаменувся. Його вуста щось заплямкали, не випускаючи жодного звука, і раптом із грудей його видерся крик, ніби хтось його там довго примавав, і тепер, вибравшись на волю, він вилився в радісне й рвучке, як віпер, слово:

— Мірель!..

— Самуїл!..

— Це ти, Мірель? Невже це ти, Мірель? Я не можу повірити! Звідкіля ти, Мірель? — він запитував так, ніби хотів запитати: «чи не з безвісти прийшла ти?» Невже це не омана? — питав він далі, припискуючи руки до грудей. — Я тебе так давно не бачив! Хіба ти не вмерла?

— Це я, Самуїле! — відповів тихий жіночий голос. — Ні, я не вмерла, але-ж і ти не вмер, хоча й поводився, як небіжчик. Навіщо ти так запитав? Хіба ти не міг довідатися у знайомих? Пам'ятаєш? Люди завжди можуть зустрітися один з одним, коли хоч один із них живий, як казав старий Аарон!..

— Так, Мірель, живі люди завжди можуть зустрітись... — повторив за нею Самуїл, ніби інші думки були в нього в голові, і відповідь була машинальна.

— Самуїле, я так змучилась!.. Я так довго чекала... Я вже гадала, що цього ніколи не буде... Стара Рейзя — мати забитого Нухима — гадала мені на картах, і карти всі були чорні, як ніч, і Рейзя казала, що немає просвітку... А ввечері я дивилась на цю червону зорю на Виконкомі і пригадувала Аарона, який казав, що це символ могутності, але, коли зорю перевернули двома

кінцями догори, то це ознака найбільшого зла, і зоря поволі переверталася цими двома кінцями догори, коли я довго дивилася на неї!.. Тоді всі мої надії ставали чорні, як «пікова дама» на картах Рейзі...

— Мірель, я теж шукав тебе, — заговорив Самуїл Мазур, — але я нічого не знав, і мій мозок був наче в тумані... Я нічого не міг пригадати. І може це просто був сон, Мірель? Може, рішуче нічого не було? Може, Мірель, не було й тебе? Я ще досі нічого не можу пригадати... І я ніби навіть забув своє ім'я... Як мене звуть, Мірель? Хіба не облудні всі назви? Хіба вони не спираються навіть на камені під подувом вітру?..

— Самуїле, ти навмисне забув про все... — сказала Мірель. — Ти відігнав од себе все минуле... Ти не хочеш згадувати про нього...

Тихий шелест каштанів змішався в пиху розмову. Він ніби нагадав про те, що, крім них, на світі існують ще й каштани й місто. Так, ще існують і події, що про них іноді не хочеться згадувати, і існують речі, що їх спаранно обминає думка й не хоче зупинитись на них...

— Ні, Мірель, я просто не можу пригадати... У мене немає на це сил, немає змоги... Я...

— Ти можеш, але ти не хочеш! Тебе вже цікавить щось інше!.. Ти забув про дні, коли ми з тобою гуляли вулицями міста, забуваючи про все, розмовляючи без кінця... Ти забув... Ти забув навіть Мірель!..

Серед пропугу стояли чоловік і жінка, і вони розмовляли на різних мовах.

Женщина довго носила та плекала своє почуття, і тепер воно примушувало її докоряти, бо воно було стигле, як жито в кінці гарячого літа, і вимагало жнив,

а жнець був заклопотаний иншим, і жати було нікому, Самуїл Мазур щось стискав лівою рукою в себе на грудях і, може, навмисне нічого не пам'ятав з инших причин, аніж з тих, що висувала жінщина. Він мовчав, йому були неприємні ці докори, що хвилювали його. А Мірель говорила далі. Вона мусила вияснити все, вона мусила сказати цьому чоловікові, що він сліпий, що він ходить по грядках і полочить запашні квіти. Мусить же він, нарешті, зрозуміти, що це безглуздя

— Самуїле! Як ти змінився, Самуїле! Тебе важко впізнати... Твоє обличчя стало блідим, а очі байдужими. У тебе коло вуст зморшки... Ти, мабуть, погано живеш? І чого ти такий байдужий, Самуїле? Ти, мабуть, став злий? — говорила та запитувала Мірель без кінця і ніби не хотіла чути на це його відповіді.

А Мазур хвилювався, ці докори ножем різали йому мозок, що дуже знесиловало його, і від чого голова ставала важка. Що він міг відповісти на це все, коли він забув... І навіть йому пригадувати, коли... коли він тримає ліву руку на грудях...

— Ти злий, Самуїле! Ти навмисне мордуєш мене! Ти...

Мазур стояв і ввесь тремтів. Його починала прусити пропасниця. Він тепер хотів кудись утекти, утекти навіть од самого себе.

— Мірель!.. Не треба так!.. Мірель!..

— Так, ти злий! Ти став неспокійний духом, що блукає в своїх-же сумнівах. Аарон сказав-би тобі, хто ти...

— Залиш, Мірель! Я не можу...

— У тебе немає серця, Самуїле!

Навіть у напівп'ямі було видно, як скривилось та позеленіло обличчя Самуїла Мазура. Він схопився обома

руками й поточився. В нього ніби вистрілили з гармати...

— Ти брешеш!.. — крикнув він одчайним голосом, і в погляді його спалахнула спрашна зненависть.

Він почував, що земля провалюється під ним, і на голову впала вогняна велетенська куля.

— А - а - а! — спрашний, звірячий крик прорізав темне повітря вулиці.

Вогняна куля розкололася на дві половини, і дві широкі вогняні смуги охопили обрій. З темряви, чорної, як земляна гуща, загуркотів грім вибухів. Вогонь, сліпучий вогонь пострілів бив в обличчя й опалював очі й подих...

— Взво - од! Слуха - ай мою команду! — кричав Самуїл Мазур, і цей крик був приглушений і одчайний. Це ніби кричав не він, а хтось інший, що сидів у нього в животі, бо цей крик видерся звідпи.

Раптовий вітер налетів на каштани й зловісно зашумів листям. Увесь обрій охопило полум'я, і жар був нестерпучий. Це було якесь пекло, що герготало навколо Мазура й обпалювало, розриваючи його голову й тіло на частки. Великі дзигарі з міської вежі насунулися йому на обличчя, і величезні чорні спірлки показували одинадцять годин.

Потім дзигарі вибухли й розсипалися тисячами іскор.

А вітер шумів, і зойки луною летіли в безвість. Позад нього розверзлась чорна прірва, і Самуїл Мазур похитнувся до неї назад.

— Взво - од!..

Люди з білими, як у мертвяків, обличчями вискочили з безодні й потягли його за руки й ноги. Але він одбивався. Він напружував усю свою силу...

Ще прошки і...

Вогняна куля підіймалась над обрієм, і вітер свіжо подув в обличчя. Це сонце встало над світом і освітло дерева й зелену траву. Ні! це воно йде кудись на ніч. Осб Самуїл уже майже видерся. Ще одно напруження і...

— Плі!..

... Сліпуче проміння вдарило йому в очі й прохи засліпило його.

В залі засвітили кілька великих електричних люстр, і снопи яскравого проміння примусили на момент зажмуришитися всю компанію.

Тут увесь час був сильний шум, як у велетенськiм борті.

За білими столиками сиділи веселі компанії. Сп'янілі жінки посміхалися вабливими й облудними посмішками. Гострі пахощі квітів змішувалися з пахощами поту, пюпюнового курева й вина. То в новітньому храмі воскуряли паморочливий фіміям людськiй винахідливості. А жерці з серветками в руках сновигали, як сновиди, між столиками й виконували раз назавжди встановлений ритуал.

Оркестр підтанцьовував калікуватими рухами під божевільно швидкі звуки «Шиммі» або «Фокс-пропу».

А жінки виставляли з-під стотиків рожеві ноги в прозорих панчохах і крупили в такт носком блискучого черевика. Самуїл обережно песпив маленьку руку Мірелі. Олекса Кревич, широко розставивши ноги й відкинувшись на спинку стітльця, тупо дивився на придуркуватих оркестрантів. Його розпарило. Він одщібнув кобур з револьвером і поклав на стіл.

— Це теж один із старих приятелів, — сказав він, показуючи на кобуру.

Самуїл запуманим поглядом подивився на Кревича.

— Зі старих приятелів... старих приятелів... — наче нічого не розуміючи, тихо промовив він.

Оркестр припинив гру й розійшовся. На естраду вибігло кілька розмальованих папуг у неймовірно червоних та зелених сукнях.

— Що?... Що таке?... — безглуздо промовив Самуїл.

— Хор! — відповів Кревич.

Залунали гучні оплески, і папуги ввічливо вклонилися.

Самуїл, не одриваючись, дивився на них. На мить естрада запуманилася смугою диму від якогось завязаного курця, і Самуїл несамохіть здригнувся. Він побачив, як папуги розправили великі різнокольорові хвости й розсілися на сідалах. Ще мить і він побачив, як у них повиростали великі, закручені донизу, гострі дзвоби.

— Попка дур-рак! — прохрипіла гладка папуга на всю залю й знову вклонилась.

Інші папуги на мить заметушилися на сідалах, розправляючи блискуче пір'я. Потім вони, як по команді, роззявили дзвоби й голосно заспівали.

Самуїл Мазур спаранно пропер очі й подивився на естраду. Потім він обвів поглядом залю й крізь курево побачив великі чудернацькі голови людей. У залі припинився всякий рух, і йому здалося, що це збори мерців на кладовищу, і замість сов блискучі папуги дають надпрограмовий концерт.

Туса, туса, туса.
Е коман - ча - чо...

Кричали папуги, широко роззявляючи дзбоби й пристукуючи кігтями своїх рожевих лап. Потім одна з папуг скочила з сідала й почала швидко стрибати на одному місці.

— Що?.. Що це таке?.. — безглуздо запитав Мазур.

— Танок!.. — відповіла Мірель.

А папуга стрибала. Потім вона роздвоїлась, потім розпроїлась, і проє папуг, дивлячись маповими гудзиками очей на Самуїла Мазура, швидко стрибали перед самим його обличчям. Мазур одчайнно відмахнувся рукою...

— Попка дур-рак! — несподівано прохрипіла гладка папуга і вклонилася залі.

У Самуїла Мазура рвучкий вітер шумів у вухах, і гучно стукало серце.

В одній з папуг виріс довгий дзвоб. Але ось він росте все далі й далі. Він наближається аж до Мазура. Ось він дзвобнув його в груди коло серця й знову швидко відскочив назад. Гострий біль пронизав усе тіло, і Мазур схопився рукою за груди.

— Що?.. Що це таке?..

Його погляд обійшов залю. Мерці танцювали, сидячи за столиками. І погляд зупинився на дзигарях.

— Де я?.. Де ми? — запитав Мазур.

І в цю-ж мить він побачив, як стрілки дзигарів почали крутитись назад. Вони крупилися чим-раз швидше, швидше й швидше, а в Мазура від цього захипалася голова й спала важкою. Вся зала поїхала кудись угору, потім униз і зупинилась.

Стрілки дзигарів, зловісно блиснувши чорним блиском, теж зупинились. Вони показували одинадцять годин.

Мазур глянув на них, зблід і відхипнув назад. Страх різким холодом пронизав усе його тіло.

— Де ми?.. — промовив він.

Його рука намацала холодну крицю револьвера.

Папуги сприбали й голосно кричали. Мерці за столиками заворушилися.

В одного з них на руці блиснув діамант. Другий увесь зачервонівся червоною генеральською підкладкою.

Молодий офіцер у погонах, брязкаючи оспрогами на блискучих чоботях, пройшов між столиками.

Мазур похипнув і подивився на розчавлені пальці лівої руки. Він пригадав...

Раптом, гримаючи шаблюкою, в залу ввалився гладкий городовий і пронизливо засюрчав свистком.

Огрядні дами в широких капелюхах ввічливо вклонилися йому. Якийсь пан із обличчям потвори вийняв із кешені гаманця й зашелестів миколаївськими орлами.

— Де це я?.. Куди це я потрапив? — промовив Мазур, списаючи холодну крицю револьвера.

Він клацнув курком і, похипнувшись, вийшов на середину залі.

Все змовкло. Папуги подивилися, і їхні роззявлені дзвоби так і завмерли.

— Я вас арештую!.. — що-си прокричав Самуїл Мазур, наводячи револьвера в першу чергу на молодого офіцера.

Столики з грюком полетіли на підлогу. Істерично кричали дами в широких капелюхах. Генерали, пан із гаманцем і хтось із діамантом полізли по підлозі...

Раптовий постріл револьвера, якийсь брязк і падання людського тіла вкрили галас. Потім на момент усе стихло.

— Попка дур-рак! — прокричала гладка папуга й швидко побігла з естради.

Ще дужчий галас учинився в залі.

Наповп людей оточив місце коло дзигарів.

Прямо на підлозі під ними лежав мертвий Самуїл Мазур.

Якийсь лікар через розцібнутий комір мацав його ще теплі груди, потім він підвівся й тихо промовив:

— Серце!..

Тріснута орбіта дзигарів дивилася на тіло Самуїла Мазура. Куля пронизала їхнє механічне серце, і спірлки завмерли на одній миті. Вони показували одинадцять годин.

